



**ЕКОЛОГІЯ  
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

# СТАНДАРТИ ДОКАЗІВ І ДОКАЗУВАННЯ У МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ ІНСТИТУЦІЯХ



## Стандарти доказів і доказування у міжнародних судових інституціях

Визначальним фактором у підготовці позовів до міжнародних судів є формування належної доказової бази. Прикладом важливості останньої є формулювання п. 75 Постанови Міжнародного Суду ООН (надалі – МС ООН) від 19 квітня 2017 р. щодо прохання України про тимчасові заходи у справі «Україна проти Росії» про застосування Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації. МС ООН вказав, що Україна посилається на (а) напад на мирних демонстрантів у Харкові; (в) бомбардування Маріуполя; (с) напад у Волновасі і Краматорську; і (d) знищення повітряного судна малайзійських авіаліній (Flight MH17), які призвели до смерті і поранень великого числа цивільних осіб. Однак Україна не представила докази, які дали б достатньо підстав вважати, що ці елементи присутні.

Зважаючи на ситуацію із воєнною агресією в Україні, та бажанням українців і свого цивілізованого світу притягнути РФ до відповідальності на міжнародному рівні на нечувану у 21 столітті агресію – війну в Україні, українські правники, державні службовці та громадське суспільство повинні зробити все можливе для забезпечення належної доказової бази для таких судових процесів проти агресора.

МС ООН діє за принципом широкої прийнятності доказів. Така прийнятність дозволяє долучати до справи майже будь-який доказ, який вибирають держави-учасниці. Те, що МС ООН функціонує таким чином, значною мірою зумовлено принципами державного суверенітету та рівності, які полягають у тому, що держави повинні мати можливість вибирати, які докази вони подають у МС ООН.

Як зазначає Сантьяго Торрес Бернардес, «Статут і Регламент надають сторонам головну роль у наданні доказів». Оскільки МС ООН не може змусити держави-учасниці надати докази, фактична основа справи визначається фактами, які сторони оскаржують, і доказами, які вони надають.

Відповідно до своєї ж позиції, МС ООН «дає власну чітку оцінку ваги, надійності та цінності доказів». Оскільки питання вимог до доказів не прописано ні в Статуті, ні в Регламенті, слід спиратися на практику МС ООН. Вивчення судової практики показує, що, хоча МС ООН дає деякі вказівки на те, як він оцінює певні види доказів, він, як правило, застосовує дуже відкритий, дискреційний стандарт доказів.

Що стосується ваги, надійності та цінності доказів, то з практики МС ООН можна вивести таке. До доказових матеріалів, спеціально підготовлених для конкретної справи, про яку йдеться, та матеріалів, що надходять з одного джерела, ставляться обережно. Як підкреслив МС ООН у справі «Нафтові платформи», «Широко поширені повідомлення про факт можуть виявитися при більш детальному розгляді такими, що походять з одного джерела, і такі повідомлення, якими б численними вони не були, у даному випадку не матимуть більшої цінності як доказ, ніж оригінальне джерело».

МС ООН рішуче віддає перевагу свідченням від осіб, які мають безпосередню інформацію, і приділятиме особливу увагу доказам, отриманим із цих джерел. Доказам, які підтверджують факти або поведінку, несприятливу для держави, яку представляє особа, що надає докази, також приділяється особлива увага.

У своєму нещодавньому рішенні про застосування Конвенції про геноцид МС ООН вирішив, що через суворість і професіоналізм Міжнародного кримінального трибуналу колишньої Югославії, МС ООН «принципово повинен визнати як дуже переконливі

аргументи висновки, зроблені цим Трибуналом під час судового розгляду, якщо, звісно, вони не були спростовані під час апеляції».

У рішенні про застосування Конвенції про геноцид МС ООН також зробив важливе зауваження щодо значення доказів від офіційних або незалежних органів про відповідні факти. По-перше, МС ООН перевіряє джерело доказів на предмет упередженості. Наприклад, у справі «Збройна діяльність на території Конго» МС ООН часто вважав повідомлення преси та радіо недостовірними. По-друге, МС ООН розглядає процес, за допомогою якого були зібрані докази. Наприклад, МС ООН надає більшої ваги висновку, який є рішенням міжнародного трибуналу ніж анонімним повідомленням. Нарешті, МС ООН оцінює якість або характер доказів. МС ООН вважає заяви, що суперечать інтересам і незаперечні факти особливо цінними. Зрештою, МС ООН оцінює всі три ці елементи разом, щоб визначити цінність конкретного доказу.

Факти, підтверджені доказами, повинні відповідати стандарту доказування, визначеному МС ООН. Як пояснює коментар до Статуту, практика МС ООН лише вказує на неможливість встановлення стандарту, оскільки «все залежить від норм і обставин, про які йдеться». Втім, МС ООН вимагає доказів «рівень впевненості у яких відповідний серйозності звинувачень».

У справах, що стосуються відповідальності держави, МС ООН вимагає високого ступеня визначеності. Одним із таких прикладів є справа про «Військову та воєнізовану діяльність Каста Ріки проти Нікарагуа», де питання про те, чи слід приписувати дії Контрас (низка партизанських угруповань, що вели боротьбу проти влади в Нікарагуа за підтримки США) Сполученим Штатам, породило обмежувальну теорію ефективного контролю (передбачає встановлення відповідальності держави за протиправну діяльність організацій та осіб, офіційно не підконтрольних їй, однак фактично контрольованих нею).

Більш м'який стандарт доказування можна зустріти у випадках, пов'язаних з територіальними претензіями. У таких випадках МС ООН може обмежитись кількома надійними доказами.

Між цими двома крайнощами знаходиться переконливий стандарт доказів, який МС ООН застосував у справі «Нафтові платформи». Там МС ООН постановив, що Сполучені Штати Америки надали недостатні докази для виникнення твердого переконання у істинності свого твердження про те, що Іран несе відповідальність за ракетну атаку на танкер *Sea Isle City*.

Фундаментальним в цій частині є рішення МС ООН у справі «Коста-Ріка – Нікарагуа».

Кілька важливих висновків МС ООН щодо доказів у цій справі:

1. Існують деякі докази того, що ґрунт, який був вилучений Нікарагуа, був вищої якості, ніж той, який зараз заповнив два саїно (каньйони), але Коста-Ріка не довела, що ця різниця вплинула на ерозію ґрунту. Доказів, наданих МС ООН щодо якості двох типів ґрунту недостатньо для того, щоб МС ООН міг встановити шкоду, якої могла зазнати Коста-Ріка.
2. З доказів, наданих МС ООН, випливає, що Коста-Ріканська служба повітряного спостереження здійснила кілька обльотів відповідного району в період, про який йдеться. МС ООН зазначає, що він погоджується, що деякі з цих рейсів були здійснені для забезпечення ефективної інспекції північної частини острова Портільос, і тому вважає, що ці додаткові витрати безпосередньо пов'язані з моніторингом цієї території, який був необхідним як результат протиправної поведінки Нікарагуа.
3. Коста-Ріка надала докази у вигляді відповідних журналів польотів та офіційного повідомлення від 2 березня 2016 року на загальну суму 37 585,60 доларів США.

МС ООН зазначає, що Коста-Ріка розрахувала витрати за цим розділом на основі експлуатаційних витрат за погодинне використання кожного розгорнутого повітряного судна. Ці операційні витрати включали витрати на «паливо», «капітальний ремонт», «страхування» та «різне». Що стосується «різних» витрат, Коста-Ріка не змогла уточнити характер цих витрат. Тому МС ООН вважає, що ці різні витрати не підлягають компенсації.

4. Друга частина витрат, які МС ООН вважає, що підлягають відшкодуванню, стосується позову Коста-Ріки щодо витрат на отримання звіту від UNITAR/UNOSAT від 4 січня 2011 року. Докази показують, що Коста-Ріка понесла ці витрати для виявлення та оцінки впливу на довкілля присутності і незаконної діяльності Нікарагуа на території Коста-Ріки. МС ООН розглянув цей звіт і переконаний, що наведений у ньому аналіз дає технічну оцінку збитків, які були завдані внаслідок незаконної діяльності Нікарагуа в північній частині острова Ісла Портільос.
5. МС ООН також зауважує, що інші витрати тісно пов'язані з функціями персоналу АСТО (для проведення місії з моніторингу навколишнього середовища в північній частині острова Ісла Портільос або поблизу неї), понесені у зв'язку із постачанням їжі та води (446,12 дол. США), паливом для річкового транспорту (92 дол. США) та паливом для наземного транспорту (263,57 дол. США). Розглянувши надані йому докази, МС ООН зазначає, що з точки зору витрат, пов'язаних з наземним транспортуванням, а також з їжею та водою, не надано жодної конкретної інформації, яка б показала, яким чином ці витрати були пов'язані з моніторинговою діяльністю Коста-Ріки, яка була здійснена як прямий наслідок незаконної діяльності Нікарагуа в північній частині острова Ісла Портільос у період з жовтня 2010 року по квітень 2011 року. Крім того, докази не надають жодної інформації щодо витрат, понесених у зв'язку з річковим транспортуванням.
6. Розглянувши докази, надані Коста-Рікою у формі двох рахунків-фактур МС ООН зазначає, що жоден із цих рахунків не містить жодних вказівок на площу, охоплену двома супутниковими знімками. З цього випливає, що МС ООН не може зробити висновок на основі цих документів, що ці зображення стосувалися північної частини острова Ісла Портільос і що вони були використані для перевірки присутності Нікарагуа та незаконної діяльності в цій місцевості. Тому МС ООН вважає, що Коста-Ріка не надала достатніх доказів на підтримку своєї вимоги про компенсацію за цим розділом витрат.

Прецедентна практика показує, що МС ООН визначає стандарт доказування на основі ad hoc і що стандарт виявляється лише в кінці процесу, коли МС ООН виносить своє рішення.

Також варто зазначити, що ґрунтовної підготовки вимагає розгляд справ у Міжнародному кримінальному суді (надалі – МКС). МКС функціонує на основі Римського статуту міжнародного кримінального суду (надалі – Римський статут). Норми Римського статуту пронизані значною кількістю оціночних понять, видається, що безпосередньо МКС в кожній конкретній справі визначатиме обсяг того чи іншого терміну. У зв'язку із цим, важливим аспектом в ході розгляду таких справ є суспільний інтерес та резонанс, політична воля і трактування того чи іншого питання більшістю цивілізованих держав.

Статут МКС передбачає високий поріг доказування екологічних злочинів. Однак цікавим є те, що коли йдеться про відшкодування збитків: потерпілий не повинен збігатися з предметом, що зазнав порушення (нападу, тощо). Потерпілим є фізична/юридична особа, якій завдано шкоди внаслідок вчинення будь-якого злочину, віднесеного до юрисдикції суду. Це означає, що аби вимагати відшкодування шкоди довкіллю, причина такої шкоди не обов'язково повинна впливати із злочину проти довкілля, а може походити з будь-якого злочину, що підпадає під юрисдикцію Суду. (Правило 85 RPE).

Наприклад, якщо ліс був спалений внаслідок бомбардування сусіднього незахищеного села (як військовий злочин за ст. 8(2)(b)(v)), можна було б вимагати відшкодування такої екологічної шкоди, заподіяної лісу, навіть якщо він не був об'єктом нападу. Подібним чином, якщо природний об'єкт було пошкоджено через вимушене переміщення населення (як злочин проти людства примусове переміщення відповідно до статті 7(1)(d)), можна було б вимагати відшкодування збитків, завданих внаслідок цього природній ділянці. Таким же чином, якщо коли-небудь було винесено обвинувальний вирок на підставі військового злочину проти довілля, жертви, які мають право на відшкодування, також поширюватимуться на будь-кого, хто зазнав будь-якої шкоди в результаті цього. Наприклад, осіб, які втратили б здоров'я, речі чи свій бізнес.

У контексті України потенційна складність полягає в тому, щоб визначити, хто матиме право подавати позов про шкоду довіллю. Юридичні особи можуть це зробити, якщо шкода була заподіяна «їхньому майну», а зазначене майно «призначено для релігійних цілей, освіти, мистецтва, науки чи благодійних цілей, а також є історичними пам'ятками, лікарнями та іншими місцями та об'єктами гуманітарного призначення». Тому, ключовим питанням для аналізу є те, чи існує в українському законодавстві установа, фонд, організація чи юридична особа, яка могла б відповідати таким вимогам.

Тлумачення терміну «майно» згідно з правилом 85(b) RPE (Правила процедури та доказування) не є суворим, тобто не вимагає повної власності. Це може означати просто володіння (прецедент Катанга) або відповідальність за управління. Цікавим у даному контексті є також прецедент Аль Махді. За винятком зоопарків, багато ІГС, які займаються охороною довілля, можуть сумніватися, чи мають право подавати заяви щодо довілля з огляду на наявність прав власності на таке у сенсі правила 85 (b) RPE. Тим не менш, термін «власність» не потрібно тлумачити вузько. Це пояснюється тим, що у справі «Прокурор проти Ахмада Аль-Факі Аль-Махді», яка стосувалась знищення об'єктів всесвітньої спадщини в Малі, судова палата спочатку допустила до участі у розгляді декілька організацій, незважаючи на недоречність говорити про об'єкти культурної спадщини, які частково належать до людства в цілому, з точки зору прав власності. Таким чином, ІГС, що займаються захистом довілля, можуть бути визнані жертвами, навіть якщо вони не можуть суворо заявляти про право власності на навколишнє середовище або його тваринний світ.<sup>1</sup>

Щодо зібраних доказів слід зазначити таке. Тільки МКС має повноваження визнавати ті чи інші докази допустимими чи недопустимими, а також загалом визнавати будь-яку інформацію як доказ або ж відхилити її. Необхідно розуміти, в яких випадках зібрана інформація, зазвичай, не прийматиметься до уваги ні Прокурором, ні самим МКС. Такими випадками є: інформація, що зібрана під примусом, погрозою, із застосуванням сили; інформація, що була навмисно сфальсифікована, змінена, сфабрикована; інформація зібрана незаконним шляхом, із застосуванням обману; свідчення, що були отримані за умови фінансового сприяння особам, які їх надали. Якщо інформація зібрана з порушенням норм національного законодавства, це не означає автоматичне визнання її неприйнятною. Прокурор і МКС будуть уважно оцінювати отриману інформацію та обставини, за яких вона була здобута.

На практиці МКС повинен переконатись, що кількість і якість наявних у нього доказів-свідчення, документи і (або) речові докази - є достатніми, щоб не залишалось розумних сумнівів у винуватості обвинуваченого.

---

<sup>1</sup> M. Lostal, 'Reparations and Rehabilitation' in Anne Peters, Robert Kolb and Jérôme de Hemptinne (eds), *Animals in the International Law of Armed Conflict* (Cambridge, Cambridge University Press, 2022), chapter 19

**Релевантність доказу, його доказова сила та вагомість є фундаментальними критеріями.** Посібник з підготовки звітів щодо катувань, виданий Центром з прав людини Університету Ессекса, описує формулу отримання доказу найкращої якості: "Отриманий з перших рук + детальний + внутрішньо несуперечливий + підтверджений з декількох точок зору + доводить наявність сталих дій + новий = доказ найвищого стандарту".

Також, навіть якщо доказ є релевантним, то він мусить бути "прийнятним" для використання у процесі судового розгляду. Наприклад, МКС вимагає надання показань свідком особисто, за винятком деяких випадків. У випадку із злочином проти довілля, це можуть бути космоснімки, фотознімки, зроблені у відповідності до вимог.

Перед тим, як визнати доказ вагомим, МКС вивчає походження доказу. Іншими словами: де була отримана дана інформація. Для визнання документа вагомим є зрозумілість його походження. Будь-яке рішення щодо прийняття доказів в конфіденційному порядку повинно закріплюватися письмово та відповідати єдиній політиці. Хоча в Правилах МКС існує положення, що дозволяє зберігати конфіденційність деякої інформації протягом судового розгляду, доки вона використовується лише для отримання нових доказів, але це є винятком і розраховувати на це не слід.

Слід також пам'ятати про презумпцію невинуватості. Ці підходи можуть здаватись дещо обтяжливими, але це основа ретельного збору інформації та представлення аргументів. Слід також пам'ятати, що опосередковані докази є прийнятними в МКС.

28.04.2022 р. Парламентська асамблея Ради Європи більшістю голосів ухвалила резолюцію № 2433 «Наслідки продовження агресії Російської Федерації проти України: роль та відповідь Ради Європи», в якій висловила повну підтримку всім зусиллям стосовно розслідування міжнародних злочинів РФ в Україні, та виступила за створення міжнародного трибуналу. Одночасно ПАРЄ звернулася до членів Ради Європи із закликом негайно створити Спеціальний міжнародний кримінальний трибунал для розслідування та переслідування злочину агресії, вчиненого політичним та військовим керівництвом РФ. Представник Комітету з юридичних питань та прав людини ПАРЄ Александер Почей вказав, що такий трибунал буде створено на основі багатостороннього договору, укладеного групою держав, за підтримки Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи. Скоріш за все відомості, необхідні для підготовки до розгляду справ України проти РФ буде викладено саме у такому договорі, що зумовлює прискіпливу увагу до процесу його укладення та подальше детальне вивчення. Втім, через попередній тісний зв'язок з інституціями ООН та ПАРЄ, можна прогнозувати, що описані в договорі вимоги будуть містити ряд запозичень із системи МС ООН та ЄСПЛ.

Підсумовуючи слід зазначити, що МС ООН та МКС використовують різні підходи до організації здійснення правосуддя, доказів і доказування. Втім, підготувавши належну і переконливу доказову базу та обравши вірну стратегію поведінки в ході розгляду справ, є всі підстави сподіватись на позитивний результат. Крім того, важливо слідкувати за створенням нового міжнародного кримінального трибуналу для розслідування та переслідування злочину агресії, вчиненого політичним та військовим керівництвом РФ, аби в найкоротші строки мати можливість надати трибуналу найбільш якісні докази та, в цілому, демонструвати впевнену і обґрунтовану позицію. Тому робота національних державних органів в Україні на сьогодні під час воєнних дій є вкрай важливою, та повинна бути ретельно задокументована, факти вчинення агресором злочинів чи порушень норм міжнародного права на території України повинні бути належно підтверджені. Очевидно, що людських ресурсів може бракувати для документування злочинів РФ в Україні, особливо під час активних бойових дій, тому слід скористатися нагодою та звернутися за допомогою до міжнародних урядових та неурядових

організацій, що мають досвід та людські і матеріальні ресурси для підготовки доказової бази судових позовів України проти рф.

### Список використаних джерел

1. Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/166/summaries>
2. How the Court Works /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/how-the-court-works>
3. STATUTE OF THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj\\_statute\\_e.pdf](https://legal.un.org/avl/pdf/ha/sicj/icj_statute_e.pdf)
4. Fact-Finding before the International Court of Justice /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cambridge.org/core/books/fact-finding-before-the-international-court-of-justice/5F9C25D1D13BCF831548621BF5948AA4>
5. ALL THINGS CONSIDERED: HOW THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE DELEGATED ITS FACT-ASSESSMENT TO THE UNITED NATIONS IN THE ARMED ACTIVITIES CASE /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nyujilp.org/wp-content/uploads/2013/02/40.S-Halink.pdf>
6. Certain Activities Carried Out by Nicaragua in the Border Area (Costa Rica v. Nicaragua) /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icj-cij.org/en/case/150>
7. Rules of Procedure and Evidence /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/Publications/Rules-of-Procedure-and-Evidence.pdf>
8. Law of Evidence at the International Criminal Court: Blending Accusatorial and Inquisitorial Models /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1921&context=ncilj>
9. The Problem of Obtaining Evidence for International Criminal Courts /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jstor.org/stable/4489284>
10. M. Lostal, 'Reparations and Rehabilitation' in Anne Peters, Robert Kolb and Jérôme de Hemptinne (eds), *Animals in the International Law of Armed Conflict* (Cambridge, Cambridge University Press, 2022), chapter 19
11. ПАРЕ підтримала створення трибуналу для розслідування воєнних злочинів Росії Models /[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://suspilne.media/233667-pare-pidtrimala-stvorennia-tribunalu-dla-rozsliduvanna-voennih-zlociniv-rosii/>